

КРУШЕНИЕТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ ИДЕАЛИ **Пробивът при Добро поле на 18.09.1918 г.**

Полк о. р. доц. д-р инж. Георги Кокеров

Огнената буря на Балканските войни завършва в Букурещ. След една победоносна кампания, изпълнена с низ от бляскави победи на храбрата българска войска България е "победена без да бъде бит". "Българският народ е принуден да свие знамената си за по-добри дни."

В началото на 1914 г. Европа представлява препълнен с барутен прах погреб. На 15/28.06.1914 г. в Сараево е дадена искрата, възпламенила стария континент. Разгаря се общоевропейски политически пожар, който прераства в унищожителен смерч на нечувана и невиджана дотогава световна война. За кратко време в нея влизат 33 държави от всички континенти на страната на Антантата и 3 (Германия, Австро-Унгария и Турция) на страната на Централните сили.

България остава настрана от световния конфликт, който залива с реки от кръв Европа. Неутралитетът ѝ позволява не само да се съвземе от преживяните войни, но и по-точно да определи политиката си. Геополитическото положение на страната я прави желан партньор и съюзник за всяка от воюващите групировки.

През есента на 1915 г. Дарданелската операция на Антантата е в разгара си. Отбраната на турската армия е превъзходна и силите на британския десантен корпус не достигат, за да доведат операцията до успешен край. В тази военнополитическа обстановка особено важна е позицията на България. От нейната намеса в световната война зависи изходът на Дарданелската операция и развитието на войната като цяло след нея. Вземе ли страната на Антантата, ще се разкъсат комуникациите между Централните сили, Проливите бързо ще бъдат овладяни от Антантата и Турция ще бъде извадена от войната. Ако тръгне с Централните сили за Антантата се открива нов фронт в Македония и изходът на бойните действия е трудно предвидим.

В хода на дипломатическите преговори Англия и Франция се съгласяват с исканията на България, но Русия е твърдо против каквото и да било нейно уголемяване. Обединена и силна България ще пречи на Русия да реши Източния въпрос — овладяването на Проливите и превръщането на Черно море в част от Световния океан. Затова Русия се обявява против исканията на България и позицията на Антантата

към националните проблеми на българския народ става неясна и лишена от конкретност. Това създава прекрасни условия на Централните сили (преди всичко на Австро-Унгария) да бъдат по-конкретни в обещанията си. В българското общество се създава мнението, че националното обединение е възможно само с помощта на Централните сили, защото населените с българи Тракия и Македония сеа превзети от Сърбия и Гърция, които са съюзници на Антантата. В тези условия България се принуждава да заеме страната на Централните сили и на 01.10.1915 г. влиза в Световната война.

Трите години война показват, че България трудно може да бъде победена. Бойният дух на армията е изключително висок. Офицерите и войниците са силни и издържливи. В започналата позиционна война отбраната на българите е особено твърда, гъвкава и маневрена. Независимо от мобилизацията (под знамената са събрани повече от 855175 души (по данни на полк. о.р. Петко Йотов мобилизирани са 954 хил. души), икономиката на страната е силна и производството достатъчно, за да осигурява нуждите на фронта и тила.

Продължителната война действително създава определени трудности в страната и обществото. Това налага някои ограничения в снабдяването, които са не чак толкова големи. В страната плъзват слухове за големи кражби и злоупотреби, за изнасяне на производството в Германия и Австро-Унгария. Това се представя като ограбване на народа и държавата, което е единствената причина за "тежкото" положение на фронта и в тила, за ширещите се "глад" и немотия. Тъмни сили организират женски бунтове и вълнения в различни части на страната. Досега не е изяснено кои са тези тъмни сили.

Историците, които изследват тези събития, утвърждават, че създадените през 1914—1917 г. акционерни дружества извършват големия грабеж и обогатяват буржоазията. Изброяват се имената на много дружества, но се забравя да се спомене т. нар. Кооперация "Освобождение" на БРСДП (т.с.) — най-голямото предприятие в България по онова време, която притежава огромни богатства и изключителна икономическа мощ.

Земеделският лидер Райко Даскалов твърди, че "... обра се целия народ — създадоха се стотитци архимилионери". Ако това е така, то България е станала пребогата и процъфтяваща страна благодарение на войната, а на практика не е така. И богатите не са повече, отколкото преди войната.

В началото на 1917 г. в. "Работнически вестник" излиза в тираж 2 000 бр., а "Земеделско знаме" е спрял поради финансови трудности. След февруари 1917 г. тиражът на "Работнически вестник" става 11 500 бр., а след октомври 1917 г. достига 25 000 бр.³ През септември 1917 г. в. "Земеделско знаме" започва да излиза отново с отговорен редактор Ц. Бакалов и редактори д-р Спас Дупаринов и Стоян Омарчевски. През януари 1918 г. тиражът му достига 15 000⁴ Откъде тези два вестника намират средства, за да излизат в такива огромни за времето си (а и днес) тиражи? От членски внос? Та нали ги издават партии на бедняци, които нямат средства. А и членската маса на БРСДП (т.с.) и БЗНС по това време не е толкова голяма. Този въпрос и досега няма отговор, а не е и търсен. За нашите читатели ще бъде интересен отговора.

Здравите национално-патриотични сили в България разбират опасността от действието на тъмните сили под формата на болшеvizъм. На 20.02.1918 г. органът на Народната партия в. "Мир" пише: "Пазете се от болшеvizма — той е по-лош и от чума"⁵.

Военното командване на Антантата смята Македонския фронт за второстепенен, но това не означава подценяване. Напротив, смята се, че той ще допринесе за постигане на победата. Командващият войските на Антантата ген. Франше д'Епре има точна и пълна информация за дълбоката вътрешна криза в България и иска да я използва.

На 7.07. са уточнени и разработени основните положения за настъплението на Антантата. Предвижда се то да се осъществи с две френски дивизии, две сръбски армии, подкрепени от много артилерия, авиация и транспортни средства. Главният удар се предвижда в района на платото Добро поле между Баховски рид на изток и връх Сокол на запад.

Участъкът на настъплението е избран много добре. Това е най-слабото място в българската отбрана на целия Македонски фронт. Отбранява се от 10-и Родопски и 30-и Шейновски полк на 2-ра Тракийска дивизия и 29-и Ямболски и 32-и Загорски полк на 3-та Балканска дивизия. На фронт от 22 км българската армия разполага с 55 оръдия, 180 картечници и 120 минохвъргачки. Позицията се охранява от 10 хил. души и 1280 картечари. Противникът съсредоточава за настъплението 640 оръдия, 45 хил. души войници и има многократно превъзходство в картечници и минохвъргачки.

В 8 ч. на 14.09.1918 г. противниковата армия открива огън срещу българските позиции по целия фронт от Охридското до Дойранското езеро. В участъка на пробива огънят е унищожителен и продължава до 19 ч. Веднага след това е атакуван центъра на отбраната на 2-ра

Тракийска дивизия, но атаката е отбита от храбрите български орли. През цялата нощ българските позиции са подложени на унищожителен картечен огън. От 4,55 ч. на 15.09. жестокият огън на противниковата артилерия се подновява.

Яростните атаки на французите и сърбите през целия ден на 15.09. са без особени резултати. Към края на деня с цената на огромни загуби са постигнати скромни местни успехи.

Особено жестоко и яростно е настъплението на английските войски срещу 1-ва армия (Планинска дивизия, 9-а Плевенска пехотна дивизия и 2-ра бригада от 11-та Македонска дивизия) Отбраната на българите е твърда и непробиваема, бойният дух — висок, волята за победа — неукротима. Kontraатаката на 9-та Плевенска пехотна дивизия е ужасна и съкрушителна. В продължение на няколко часа противникът е спрял с щиков контраудар и след това обърнат в бягство, което скоро обхваща целия Дойрански фронт. На бойното поле остават 47 хил. трупа, облечени в английски униформи. Храбрите българи залавят повече от 500 пленници, 67 картечници, 145 автоматични пушки и много друго имущество. Това е най-кръвопролитното сражение на Първата световна война, с най-голяма плътност на убитите на километър фронт. Загубите на 9 пех. Плевенска дивизия са 450 убити и около 1300 ранени. Генерал Вл. Вазов, командир на 9-та дивизия, пише: "Цели камари от хиляди трупове задръстиха скатове... Това не бяха наемници сенегалци или араби, а чистокръвни англичани от Лондон, Бирмингам и Кембридж." По-късно големият враг на България Д. Лойд-Джордж ще напише: "В никоя война англичаните не са давали наведнъж толкова много жертви, както при Дойран".

Паниката сред съглашенските войски се разпространява по целия Македонски фронт, настъплението се задъхва и започва да спира. И се случва нещо странно и необяснено досега от изследователите на тези събития. Армията победителка, храбрата българска войска, спечелила блестяща победа в последното сражение на Първата световна война, оставя фронта и тръгва назад към България. Войниците от непобедената 1-ва армия, героите от Дойран, влизат в Кюстендил и участват в превземането на Главната квартира. Главната квартира е превзета и разгромена от група от около 150 войника от 3 пех. Балканска дивизия, командвани от подпоручик Димитров. Защо става така? Кой организира метежа в българската армия точно по време на съглашенското настъпление? Един въпрос, който чака отговор си от бъдещите изследователи. Позорното бягство на българската войска от

Македонския фронт поставя страната пред страшната пропаст на нова национална катастрофа. Спасяването на положението става практически невъзможно. Движени от невидими сили войниците тръгват към старите граници на страната. Появяват се множество агитатори, които настройват войниците към неподчинение, безобразия и насилие. Това, което не успяват да сторят съглашенската артилерия, картечниците и минохвъргачките, го свършват тъмните сили, разрушили духа и могъществото на най-добре подготвената, смела и непобедена във войните българска армия.

Не е съвсем изяснено и поведението на Главната квартира. След успешното отбранително сражение става ясно, че I армия не може да проведе настъпление. Защо тогава не настъпи II армия на ген. Иван Луков, която се намира на 60 км от Солун? Срещу нея са 3 гръцки дивизии, които лесно могат да бъдат разбити и армията след 2-3 дни да влезе в Солун. Генерал Франше Д, Епре ще се чувства по друг начин, когато в тила му се появят храбрите войни на ген. Луков. Главната квартира остава безучастна, не реагира, не прави нищо за да овладее положението и измени обстановката. А отношението на командващия ген. л-т Иван Луков, по-точно бездействието му в заключителния етап на войната? Бойният устав го задължава да проявява инициатива и да предлага на началниците си идеи за бойни действия. Той не прави нищо, стои и бездейства.

Правителството в София взема бързи мерки за овладяване на положението. Ал. Стамболийски и др. земеделци са освободени от затвора на 25.09.1918 г. След обяд (след 1730ч.) Ал. Стамболийски се среща с цар Фердинанд и настоява за незабавно сключване на сепаративен мир без да се мисли за последствията от това (!). По-късно той пише в спомените си, че предлага това, за да може да отиде при разбунтуваните войски и да насочва мътния порой на войнишкия гняв в изгодна за него посока.⁶

Същият ден вечерта българската делегация в състав Андрей Ляпчев — министър на финансите, ген. Ив. Луков — командващ 2-ра армия и Сим. Радев — дипломат заминава за Солун за сключване на примирие с Антантата. Ал. Стамболийски под натиска на Р. Даскалов отказва да преведе делегацията през разбунтуваните райони и да гарантира нейната сигурност.⁷ И досега не е ясно защо постъпва така и защо Р. Даскалов е против гарантирането сигурността на делегацията? В литературата този факт не е обяснен.

На 26.09.1918 г. с три автомобила заминава група народни представители за Радомир и Кюстендил: Ал. Стамболийски, Р.

Даскалов, Ал. Механджийски и Ст. Момчев — земеделци; Ал. Гиргинов, Гр. Василев — демократи; Д. Кьорчев-либерал, Ил. Георгов — радикал; д-р Н. Сакаров — широк социалист и министър на войната ген. л-т Сава Савов. Тесните социалисти отказват да участват в делегацията(!).

В Радомир и Кюстендил делегацията се среща с бунтовниците, които отказват да слушат и са готови да разстрелят членовете на делегацията. Ал. Стамболийски и Р. Даскалов открито призовават войниците към неподчинение и щурмуване на София, за да се "накажат виновниците".

Още в затвора Ал. Стамболийски планира" като бъда освободен, веднага да подигна революция, виждах, че моментът е назрял за революция. аз чувах от офицери и войници, че от 10 до 25 септември трябва да се сключи мир."⁸ Оказва се, че времето на пробива при Добро поле е планирано предварително. Има и известна подготовка не само на фронта, но и във вътрешността на страната. Кой прави това? Кой го организира? Защо Ал. Стамболийски е подробно информиран, макар и в Централния затвор? Има ли това връзка с действията на Р. Даскалов в Радомир и Ал. Стамболийски в Кюстендил? Защо действията на двамата са абсолютно противоположни на действията и старанията на другите членове на делегацията? Досега тези въпроси не са поставяни в историческата литература. Отговор няма във всички статии, студии, монографии, посветени на тези събития. А историците са написали стотици заглавия и хиляди страници.

Идеята за оставяне на фронта и за въоръжено въстание се проповядва широко, твърдо и последователно от земеделците и тесните социалисти. Изглежда не е без основание твърдението на депутата от Демократическата партия Ив. Симеонов, че на 16.09.1918 г. Стамболийски от Централния затвор организира заговор за пробива на фронта през същата година.⁹

Предателството на Ал. Стамболийски и Р. Даскалов е ясно още тогава; то е публична тайна. За него говори от трибуната на Народното събрание и Андр. Ляпчев като казва, че френският маршал Франше д'Епре му казал в Солун: "Имам хора на моя служба в София, но ги презирам"¹⁰.

Не е съвсем ясна и ролята на Андр. Ляпчев в тези събития като ръководител на делегацията в Солун. Досега се твърди в литературата, че цар Фердинанд абдикира поради настояване на Антантата. Това виждане е построено върху твърдението на Ляпчев, предизвикано от т. 8 в първия проект на договора, връчен от Фр. д'Епре на българската

делегация. Запазеният в българските архиви проект на договора не съдържа подобно искане. Години по-късно поведението на Ляпчев също е твърде променливо, неясно и бъдещо съмнения при изясняването на тези събития. Вместо да отговори ясно и конкретно пред Парламентарната комисия, той тълкува думите на ген. д'Епре при разговорите в Солун.

Тази неопределеност и изменчивост в думите на Ляпчев дават определени основания да се предполага, че той не е съвсем чист в тези събития.

Тези три имена позволяват да се идентифицират като “тъмни сили”, но те са надводната част на айсберга. “Тъмни сили” има и в Главната квартира. Как да се обясни поведението на Главната квартира и отношението ѝ към II армия, която се намира само на 60 км от Солун и е оставена да бездейства?

Жестокото примирие при най-позорни за България условия е подписано в Солун на 29.09.1919 г. Съгласно примирието всички войски на запад от Скопския меридиан (повече от 100 хил. души) остават в плен до подписване на мирния договор. Армията се разоръжава и демобилизира. Страната се окупира от войските на Антантата. Благодарение на намесата на американския пълномощен министър Мърфи в окупацията не участват войски на съседите – Гърция, Румъния и Сърбия.

С цената на много усилия и немалко жертви (все българи!) войнишкия бунт е усмирен. През цялото време на бунта Р. Даскалов е твърдо убеден, че няма да се сключи примирие с Антантата. Интересно откъде идва тази увереност? В литературата не откриваме никакво обяснение за това. Авантюристите ръководители се скриват — Ал. Стамболийски в София, а раненият Р. Даскалов избягва в Солун, където се лекува във френска военна болница и дочаква амнистията. И защо избягва в Солун при французите? Въпроси, въпроси... Дано някога чуем отговорите. А всеки честен българин може сам да търси някакви обяснения — за себе си, не за другите.

Националните идеали принадлежат на Отечеството, на целия народ, на всички българи. Те нямат цвят и партийна принадлежност. В цялата история на България, "когато се развява националното знаме, партийните флагове се прибират"¹¹. През всички времена това забравят комунистите и земеделците. Класовото заслепение на едните и съсловните интереси на другите им пречат на приемат и разберат проблемите на България и стремежите на народа. Дано в днешното

преломно време българската земя обедини всички българи в името на хармонията и съвършенството, които са така нужни на България.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д и м о в, Д. Р. БЗНС и войнишкото въстание. С., 1979, с. 37;
2. Г е о р г и е в, Г. Пропуснатата победа. С., 1989.
3. Д а с к а л о в, Р. Избрани стаии и речи. С., 1947, с. 29.
4. Д и м о в, Д. Р. Цит. съч., с. 62.
5. П а к т а м, с. 65.
6. в-к "Мир", бр. 5355 от 20.02.1918 г.
7. С т а м б о л и й с к и, Ал. Двете ми срещи с Фердинанд. С., с. 39.
8. Д а с к а л о в, Р. Цит. съч, с. 33.
9. В е л и к а т а Октомврийска социалистическа революция и революционните борби в България през 1917--1919 г. Сб. документи и материали. С., 1957, с. 486.
10. Д н е в н и ц и на XIX ОНС, I ИС, 54 З, 10.04.1920 г., с. 1724.
11. Д н е в н и ц и на XIX ОНС, II РС, 37 З, 20.12.1921, с. 1114.
12. М а р к о в, Г. Предаване "Открито студио" на БНТ, 30.05.1995 г.